



Tekst: Katharina Kunter

Beeld: Katharina von Bora, portret van Lucas Cranach de Oudere / Shutterstock

DE MORGENSTER VAN WITTENBERG

Teder noemde Martin Luther zijn vrouw Katharina von Bora vaak 'de morgenster van Wittenberg'. Een naam die uitstekend past, want Katharina of Käthe, zoals ze ook wel genoemd werd, was een vroege vogel. In de winter stond ze om vijf uur en 's zomers al om vier uur op en begon ze met haar werkzaamheden in het huis, op de hoeve en op haar landerijen. Ze bewerkte akkers, verzorgde de verschillende (moes)tuinen en voerde de koeien en varkens. Ook verbouwde ze rogge en haver en ze brouwde bier in haar eigen brouwerij. Dat alles deed ze zo behendig, economisch verantwoord en efficiënt, dat je haar eigenlijk de eerste vrouwelijke en protestantse manager zou kunnen noemen. Luther wist heel goed wat hij aan haar had: "Ik zou mijn Käthe nog niet eens willen ruilen voor heel Frankrijk of Venetië, omdat ze een persoonlijk cadeau van God voor mij is", formuleerde hij vrij vertaald in een van zijn beroemde tafelreden.

Sinds haar huwelijk met Martin Luther op 13 juni 1525 was Katharina von Bora in Wittenberg een persoon met hoog aanzien. Een paar jaar eerder zou ze zich dit zelfs niet in haar stoutste dromen hebben kunnen voorstellen. En dat terwijl ze op 29 januari 1499 werd geboren als dochter van een oude, adellijke familie in Lippendorf, een plaats ongeveer 25 kilometer ten zuiden van Leipzig. Haar moeder stierf op jonge leeftijd en haar vader Hans raakte aan lager wal. Hij zag geen andere keus dan zijn zesjarige dochter Katharina naar de kloosterschool van Brehna, in de huidige deelstaat Saksen-Anhalt, in de voormalige DDR te

leerde ook lezen, schrijven, zingen en zelfs een beetje Latijn. Op zestienjarige leeftijd deed ze haar nonnengelofte. Ze zwoer daarmee op een leven in armoede, gehoorzaamheid en kuisheid. Ze kreeg een ring aan haar vinger en een bruidskroon op haar hoofd als tekenen dat zij voor altijd getrouwd zou zijn met Jezus Christus. De wereld buiten de kloostermuren kon en moest ze vergeten en voortaan leefde zij volgens het gebod 'Ora et Labora', oftewel 'Bid en werk'.

De nieuwe ideeën van Luther en de geest van de Reformatie drongen door tot in de samenleving, ze bereik-

Ze bewerkte akkers, verzorgde de verschillende moestuinen en voerde de koeien en varkens. Ook verbouwde ze rogge en haver en ze brouwde bier in haar eigen brouwerij.

sturen. Op tienjarige leeftijd kwam Katharina vervolgens in het cisterciënzerklooster Marienthron in Grimma op een steenworp afstand van Leipzig. Daar kreeg ze een brede opleiding. Ze leerde niet alleen praktische zaken, zoals huishouding, landbouw en allerlei ambachtelijke vaardigheden, maar

ten zelfs de dikke muren van klooster Marienthron. Het maakte Katharina en enkele andere nonnen onrustig. De eeuwige geloften zouden niet meer eeuwig geldig zijn? Geen celibaat, geen nonnen en monniken meer? Een christen zou vrij moeten zijn? Als dit alles waar zou zijn, wilden



De trouwringen van
Martin Luther en Katharina
von Bora, 1525

Katharina en andere nonnen ook niet langer in het klooster blijven. Maar wat konden ze doen? Ze schreven een brief aan Luther en vroegen hem om hulp. Luther stuurde na het lezen van de brief de koopman en handelaar Leonhard Koppe uit Torgau naar het klooster. Gewoonlijk bracht hij levensmiddelen naar Marienthron, maar dit keer kwam hij voor iets anders. In de nacht van Stille Zaterdag op Paaszondag, 6 op 7 april 1523, verstopte hij Katharina en elf andere nonnen in zijn huifkar en smokkelde hen zo het klooster uit, de vrijheid in. Omdat Koppe ook vis leverde, ontstond later de legende dat de nonnen verborgen waren geweest in haringvaten.

Door hun ontsnapping uit het klooster hadden ze niet alleen heilige geloften gebroken, maar waren ze voortaan ook zonder rechten, financiële middelen en familie. Een huwelijk bracht zekerheid. Maar het wilde Katharina niet lukken een geschikte huwelijkspartner te vinden. Ze werd wel verliefd op de Neurenbergse patriciërszoon Hieronymus Baumgartner, maar zijn familie wilde niet dat hun zoon met een voortvluchtige non zou trouwen. Vervolgens kwam Luther met het idee dat ze zou kunnen trouwen met Kaspar Glatz, dominee van Orlamünde. Katharina weigerde. Zelfverzekerd liet ze Luther weten dat ze dan liever hem als man zou willen hebben. Luther aarzelde, omdat hij Katharina te ijdel en te arrogant vond en echt mooi vond hij haar ook niet met haar brede jukbeenderen en haar wat schele ogen. Toch besloot hij met haar te trouwen. Hij verkondigde de vrijheid van christenen en om die reden verlieten nonnen en monniken het klooster. Daarom moest hij ook consequent zijn en het goede voorbeeld geven. Op 13 juni 1525 werd in de stadskerk van Wittenberg het verboden huwelijk gesloten tussen de voormalig monnik en non. Destijds een schandaal van de eerste orde. Geruchten en roddels deden de ronde, met name over het grote leeftijdsverschil: Katharina 26, terwijl Luther vijftien jaar ouder was. Velen scholden Katharina uit voor hoer en riepen bijgelovig dat ze zou bevallen van een tweekoppig monster. Tegenstanders van de Reformatie wilden haar zelfs laten verbranden als heks. Luther respecteert zijn Käthe vanaf de eerste dag, al was het geen liefde op het eerste gezicht. Evenals de Reformatie die allesbehalve een romantische aangelegenheid was.

Luther aarzelde met Katharina te trouwen, omdat hij haar te ijdel en te arrogant vond en echt mooi vond hij haar ook niet met haar brede jukbeenderen en haar wat schele ogen.

In loop der tijd ontstond er een diepe, innige liefde tussen Katharina en Luther. En dat terwijl hij zijn vrouw soms 'heer Käthe' noemde. In huize

Luther had Katharina het duidelijk voor het zeggen. Hun onderkomen was het volledig verwaarloosde voormalige Augustijnse klooster in Wittenberg, dat het pasgetrouwde stel van de keurvorst van Saksen als residentie had gekregen. Volgens de overleveringen was een van de eerste handelingen van Katharina het weggooien van het bedstro van Luther: het was sinds meer dan een jaar niet meer verschoond en grotendeels verrot. Stap voor stap maakte

ze van het oude klooster een comfortabel en gastvrij verblijf. Want de Luthers hadden vrijwel altijd gasten. Er woonden langdurig verschillende neefjes en nichtjes, er waren studenten die graag in de buurt van de beroemde professor wilden zijn en gevluchte monniken en nonnen, weeskinderen, allerlei vluchtelingen en zelfs pestpatiënten waren te gast. Luther had echter zowel in het klooster als tijdens zijn studies nooit geleerd een huishouden te runnen en met geld om te gaan. Katharina was zich echter bewust dat het managen van een dermate groot huishouden niet vanzelf zou kunnen gaan en gefinancierd moest worden. Daarom regelde ze steun van knechten en dienstmeiden, bouwde een veestapel op, verpachtte akkers en weiden en beheerde haar eigen landgoed. Ze repareerde wat kapot ging, zette een bakkerij en een kleine fruitplantage op. Maar dat was nog niet alles. Luther was vaak ziekelijk en depressief. Katharina verzorgde en ondersteunde hem. Daarin was ze voor haar man een gelijkwaardige gesprekspartner. Ze zat aan tafel als Luther theologische of politieke kwesties met vrienden besprak en stak haar mening daarbij niet onder stoelen of banken, wat voor die tijd zeer opmerkelijk was. Luther benadrukt in veel van zijn teksten dat zijn werk en de Reformatie zonder Katharina niet zo voorspoedig zouden zijn verlopen.

In 1526 werd hun eerste zoon Johannes geboren. Er volgden nog vijf kinderen, waarvan twee meisjes vroegtijdig stierven. Vooral de dood van Magdalena, die op 12-jarige leeftijd in 1542 stierf, raakte de ouders zwaar. Hoe Katharina dat alles aankon, blijft een raadsel. Er zijn vrijwel geen schriftelijke documenten over en van haar. Maar ze moet een enorm veerkrachtig en evenwichtig persoon zijn geweest.

De dood van haar echtgenoot op 18 februari 1546 betekende een keerpunt in Katharina's leven. De tijd van het familiale geluk was voorbij. In zijn testament had Luther haar benoemd als enig erfgenaam, iets wat in die tijd vrij bijzonder was. De Schmalkaldische oorlog brak uit en Katharina vluchtte voor de oprukkende keizerlijke troepen naar Magdeburg. In 1547 keerde ze voor een periode van vijf jaar terug naar Wittenberg. Maar haar huis, tuinen en bezittingen waren verwoest of vernietigd. Ze moest geld lenen en het Lutherhuis verkopen. In 1552 brak opnieuw de pest uit in Wittenberg, waardoor ze samen met de kinderen in haar koets vluchtte naar Torgau in Saksen. Voor de stadspoorten raakten de paarden in paniek. Om haar kinderen te beschermen, sprong Katharina van de koets en viel daarbij op haar rug. Ze gleed in een greppel met koud water en herstelde nooit meer van dit ongeval. Katharina stierf op 10 december 1552 eenzaam en alleen op 52-jarige leeftijd. Bijna niemand woonde haar begrafenis in de stadskerk van Torgau bij.

Katharina van Bora was een vrouw die met de conventies van haar tijd brak. Pas veel later kreeg ze een plaats in het collectieve geheugen van de protestanten. In de 19e eeuw werd ze het voorbeeld voor veel vrouwen bij burgerlijke huwelijken en ze was rolmodel voor veel echtgenotes van protestantse predikanten. Anno 2017 is het haar vrije en onafhankelijke persoonlijkheid die inspireert. Luther zou zeer verheugd geweest zijn als hij geweten zou hebben dat zijn 'morgenster van Wittenberg' zelfs 500 jaar later nog een stralende persoonlijkheid is in de geschiedenis van de Reformatie.

Katharina stierf op 10 december 1552 eenzaam en alleen op 52-jarige leeftijd. Bijna niemand woonde haar begrafenis in de stadskerk van Torgau bij.

